

PROTOKOL

2023 | YIL 4 SAYI 2

KARADENİZ TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ
STRATEJİK ARAŞTIRMA
MERKEZİ DERGİSİ

**“Rasyonel Politikalar” Altında
Türkiye Ekonomisi**

Baki Demirel

Putin’in “Belirsizlik” Korkusu

Meltem Hasançebi

**Ziraat Katılım Bankası Reklam Filmi’nin
Eleştirel Söylem Analizine Göre İncelenmesi**

Asiye IŞIK

**Fransa’yı Uyandıran Ölüm: Nahel Merzouk ve
Devam Eden Eşitlik Mücadelesi**

Muharrem Bayrak

**COVID-19’un Küresel Güvenliğe Etkisi:
Çıkarımlar ve Geleceğe Yönelik Bakış Açılıarı**

Fevzi Kırbaşoğlu

**İbrahim Kalın’da Varlık ve İnsan Tasavvuru:
Makale Tanıtımını**

Ragıp Ergün

**21. Yüzyılda Uluslararası Sistemi
Yeniden Kurgulamak (Mı?)**

**Merve Suna
Özel Özcan**

**Metin Heper’in “Türkiye’de Devlet Geleneği”
Adlı Eseri Üzerine Tahlil**

**Öznur
Küçükkelepçe**

EDİTÖRLER

Doç. Dr. Suna ERSAVAŞ KAVANOZ

Doç. Dr. Abdullah UZUN

EDİTÖR YARDIMCILARI

Öğr. Gör. Dr. Fatma NALBANT

Arş. Gör. Dr. Tülay DEMİR

Arş. Gör. Dr. Nisa ERDEM

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Bünyamin ER (Yönetim Bilişim Sistemleri)

Prof. Dr. İsmail KÖSE (Uluslararası İlişkiler)

Doç. Dr. Umut ÜZAR (İktisat)

Doç. Dr. Vahit GÜNTAY (Uluslararası İlişkiler)

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YADİGAROĞLU (Sosyoloji)

İLETİŞİM

Karadeniz Teknik Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, No:2-06

Telefon: 04623773227

Faks: +90 462 325 3205 – 325 3185

E-Posta: sam@ktu.edu.tr

Web: www.ktu.edu.tr/sam

Yayın Türü:

Ulusal Süreli

**KARADENİZ TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ**

**STRATEJİK
ARAŞTIRMA MERKEZİ**

PROTOKOL DERGİSİ

SAHİBİ

Doç. Dr.
Özgür TÜFEKÇİ

Karadeniz Teknik
Üniversitesi
Stratejik Araştırma
Merkezi Müdürü

KTÜ SAM Protokol Dergisi kamu yönetimi, uluslararası ilişkiler, iktisat, işletme ve sosyoloji başta olmak üzere sosyal bilimler alanında, kısa makalelere yer veren akademik bir dergidir. Kısa makalelerin yanı sıra rapor, derleme, konferans notları, örnek olay, kitap tanıtımı vb. makale dışı yazılara da dergi bünyesinde her sayıda belirli oranda yer verilecektir.

KTÜ SAM Protokol Dergisi Şubat ve Ağustos aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanır.

Dergide yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yazarlara aittir; Derginin sorumluluğu yoktur.

**KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ**
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

PROTOKOL

2023 | YIL 4 SAYI 2

KARADENİZ TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ
STRATEJİK ARAŞTIRMA
MERKEZİ DERGİSİ

İÇİNDEKİLER

Kısa makale	“Rasyonel Politikalar” Altında Türkiye Ekonomisi <i>Doç. Dr. Baki Demirel</i>	6-18
Değerlendirme/ Fikir Yazısı	Putin’in “Belirsizlik” Korkusu <i>Doktorant Meltem Hasançebi</i>	21-24
Kısa makale	Ziraat Katılım Bankası Reklam Filmi’nin Eleştirel Söylem Analizine Göre İncelenmesi <i>Doktorant Asiye Işık</i>	26-38
Değerlendirme/ Fikir Yazısı	Fransa’yı Uyandıran Ölüm: Nahel Merzouk ve Devam Eden Eşitlik Mücadelesi <i>Doktorant Muharrem Bayrak</i>	40-43
Değerlendirme/ Fikir Yazısı	COVID-19’un Küresel Güvenliğe Etkisi: Çıkarımlar ve Geleceğe Yönelik Bakış Açılıarı <i>Arş. Gör. Fevzi Kırbasoğlu</i>	45-50
Makale Tanıtımı	İbrahim Kalın’da Varlık ve İnsan Tasavvuru: Makale Tanıtımı <i>Dr. Öğr. Üyesi Ragıp Ergün</i>	52-58
Değerlendirme / Fikir Yazısı	21. Yüzyılda Uluslararası Sistemi Yeniden Kurgulamak (Mı?) <i>Doç. Dr. Merve Suna Özel Özcan</i>	60-64
Kitap Değerlendirmesi	Metin Heper’in “Türkiye’de Devlet Geleneği” Adlı Eseri Üzerine Tahlil <i>Doktorant Öznur Küçükkeleş</i>	66-74

PROTOKOL

METİN HEPER'İN “TÜRKİYE'DE DEVLET GELENEĞİ” ADLI ESERİ ÜZERİNE TAHLİL

Doktorant Öznur Küçükkelepçe

*İnönü Üniversitesi
oznuruludag@hotmail.com.tr*

Uluslararası bilim camiasında tanınan siyaset bilimci Metin Heper tarafından kaleme alınan eserde;

- Farklı tarihsel dönemlerde devletin ortaya çıkışına yol açan içsel ve dışsal faktörler nelerdir?
- Farklı tarihsel dönemlerde ortaya çıkan devlet olgusunun özellikleri nelerdir?
- Söz konusu devlet hangi kişilerde yahut hangi kurumlarda yapılanmıştır?
- Bir tarihsel dönemden diğerine, hangi tür dinamikler devletin kaderini belirlemiştir?
- Devlet geleneğinin güçlü olduğu siyasal hayatta siyasal yapı ve kültür bu gelenekten nasıl etkilenmiştir? sorularına cevap aranmaktadır.

Eserde genel olarak Osmanlı-Türk siyasal gelişiminin farklı dönemlerinde devletin hangi kişi ve kurumlarda yapılandığı, devletin özelliklerini ve dolayısıyla devletin siyasal hayatı nasıl etkilediği sorularına cevaplar aranmaktadır. Bu bağlamda eserde; siyaset literatürüne E. Shils tarafından kazandırılmış olan ve Türkiye'nin sosyal ve siyasal yapısını açıklamak amacıyla Şerif Mardin tarafından kullanılan merkez-çevre kuramsal çerçevesi kapsamında devlet olgusu incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken Türk siyasi tarihi üzerine yazılmış yerli yabancı eserler ele alınarak değerlendirilmiştir.

Eserin genel çizgisinden hareketle her bir bölümü ayrı ayrı ele almakta yarar vardır. Bu açıdan ilk bölüm olan “giriş” kısmında ilerleyen bölümlerde sıklıkla karşımıza çıkacak olan devlet kavramı/ olgusu, aşkın devlet gibi kavramlara yer verilmektedir ve devlete ait iki tanım üzerinden yola çıkılmaktadır. O hâlde nedir devlet? Devlet, yaygın Weberyen tanıma göre, “*Belirli bir toprak parçası üzerinde meşru fiziksel güç kullanımı tekeline sahip bir kurumdur.*” Bu şekilde algılanan devlet, seçimle iş başına gelmiş hükümetler tarafından ele geçirilecek ve belirli amaçlar için kullanılacak ve kendi haline bırakıldığında da tarafsız olarak faaliyette bulunacak bir araçtır. Diğer bir tanım ise; Badie, Birnbaum, Scase vb. tarafından ele alınmaktadır. Onlar devlete Weberyen yaklaşımda olduğu gibi hukuksal değil siyasal bir gözlükle bakmaktadırlar. Bu bakış açısı çerçevesinde devletin siyasi hükümetlere tabiyeti bir veri olarak kabul edilmemektedir. Bunun tersine, değişik yer ve zamanlarda

siyasal hayatta devletin otonom bir kurum olarak daha fazla ya da daha az etkili olabileceği varsayımı yapılmaktadır. Bu noktadan hareketle yazara göre; "farklı siyasal rejimlerde veya farklı tarihsel dönemlerde toplumun uzun süreli menfaatlerinin ne derecede toplumdaki ve siyasal kurumlardan bağımsız olarak belirlendiğine ve giderek topluma ve siyasal kurumlara ne ölçüde empoze edildiğine bağlı olarak daha fazla veya daha az devletlilik olgusuna rastlandığından bahsedilmektedir." Ortaya çıkan bu yeni devletçilik olgusu ile de egemen ve özerk devletin nasıl ortaya çıktığı belirlenmektedir. Kökleri ortaçağa kadar uzanan egemen ve özerk devletler daha sonra merkez ve çevre kuramının oluşmasında da etkili olmuşlardır. Mesela ondördüncü yüzyılın başından itibaren İngiltere'de "merkez" ve "çevre" arasında siyasal bir entegrasyon ortaya çıkmıştır. Burada daha çok diğer çalışmalarda belirtilen noktalara değinilerek İngiltere'nin daha çok merkezi olduğu; Fransa'nın ise merkez-çevre çekişmelerine değinilerek adem-i merkezi olduğu ifade edilmiştir.

Bunların dışında Heper, eserin bu bölümünde daha sonraki bölümlerde karşımıza çıkacak olan aşkın devlet kavramı üzerine, aşkıncılık, araçsalcılık kavramlarına da değinmektedir.

Ona göre Aşkıncılık; insanın aslen ahlaki bir topluluğa ait olduğu inancını ifade ederken, araçsalcılık insanın aslen bir çıkar topluluğuna ait olduğu inancını belirtir. Aşkıncılık topluluk üyelerine önceldir; toplum çıkarı üyelerinin çıkarlarının toplamından daha fazlasını ifade eder. Kurumlar tek tipli bir biçimde algılanır. Kanun, vatandaşların kolektif akıl ve iradesinin ifadesi olarak görülür. Siyaset de temelde sadece liderlik ve halkın eğitilmesi olarak anlaşılır. Araçsalcılıkta ise; bireylerin gruplardan bağımsız kimlikleri, ahlaki duygu ve amaçları vardır. Kurumların ahlaki vecibeleri bulunmamaktadır. Kanun, üyeler arasında varılmış anlaşmanın sonucu olarak algılanır. Siyaset, normal bir faaliyet ve çeşitli görüş ve çıkarların bağdaştırılması etkinliği olarak görülür. Ayrıca araçsalcılık; özgürlük, farklılık ve çoğulluğu ifade eder.

Daha özet bir ifadeyle aslında aşkın devletten anlaşılması gereken genel çıkarın göz ardı edilmesini önlemek isterken özel çıkarlarla pek yaşam alanı bırakmayan bir devlet olgusu ifade edilmektedir. Yani buradaki aşkın devletin bir nevi "güçlü devlet" olduğunu söylemek mümkündür yazara göre. Bu yönelimlerin aşırı biçimlerine de rastlanmaktadır. Yani aşırı aşkıncılık ve aşırı araçsalcılık gibi... Ve hatta bunların ılımlı biçimleri de söz konusudur. Aşırı aşkıncılık ve aşırı araçsalcılığa sırası ile toplumun ve devletin neredeyse tamamıyla etkisizleştirildiği biçimlerde rastlanmaktadır. Bu çerçevede bakıldığında güçle kurulan ve güçle devam ettirilen Machiavellici siyasal rejim, aşırı aşkın yönetim biçimi için bir

örnektir. Diğer yandan, Fransa’da Babeuf’un alt sınıflara dayalı cumhuriyetçilik aşırı araçsal yönetim biçiminin örneğidir. Bu yönetim biçimi, tüm toplum kesimlerini aynı hizaya getiren demokrasidir denebilir.

Ayrıca aşırı aşkını yönetim biçimlerinde devlet çoğunlukla yönetenin kişiliğinde yapılanmaktadır. Yönetim tipi kişiseldir ve memurlar kralın kişisel araçlarıdır. İlaveten kurumsallaşma çok zayıftır. Memurlarda en çok istenen nitelik, memurun yönetenin kişiliğine sadık olmasıdır. Diğer bir aşkın yönetim biçimi olan ılımlı aşkın yönetim biçiminde ise; topluma değiştirilemeyecek normlar kümesinde bir konsensus empoze edilmektedir ve devlet bu normlar etrafında kurumsallaşmıştır. Buna örnek olarak Fransa’nın onyedinci ve onsekizinci yüzyılları verilebilir. Bu dönemde Fransa’da düzen, hiyerarşi, sekülerizm, dayanışmacılık gibi değerler yavaş yavaş devletin etrafında kurumsallaştığı normlara dönüşmüştür. İlimli araçsalcılıkta ise; toplum içerisinde kabul edilebilir düzeyde bir eşitsizlik doğal karşılanır. Uzlaşmanın ortaya çıkabilmesi için bireyler arasında uygarca davranış örüntüsüne veya bireysel davranışlara bir sınırlama getirilmesine ihtiyaç vardır. Tüm verilen bilgiler ve yapılan yorumlar doğrultusunda bu bölümde genel teori hakkında açıklayıcı bilgiler verildiği söylenebilir.

Eserin ikinci bölümü “Osmanlı Mirası” başlığını taşımaktadır. Burada, iki rakip din ve uygarlığın müşterek sınırlarında bir *gaza devleti* olarak doğan Osmanlı Devleti’nin hem tarihsel süreci hem de dönemin merkez-çevre ilişkisi ile birlikte devlet anlayışına yer verilmiştir. Genel olarak bu bölüm ele alındığında yazarın şu ifadeleri dikkat çekmektedir:

Osmanlı’nın Türkiye Cumhuriyeti’ne mirası, aşkın devlet geleneğinden oluşur. Birincisi padişahta yapılanan ılımlı aşkın devlet geleneğidir ki özellikle Osmanlı’nın Yükselme Devrinde ve II. Mahmut’un saltanat yıllarında rastlanır. İkincisi ise, bürokraside yapılanan aşkını devlettir ki, bunun örneği de Tanzimat döneminde görülür. 1876-1909 II. Abdülhamit dönemi 1909-1918 Jön Türkler dönemleri de sırasıyla birinci ve ikinci tip ılımlı aşkını devlet örnekleridir. Abdülhamit’in saltanatı boyunca adab¹ geleneği, İslami renkleri de taşımıştır. Jön Türkler döneminde devletin yapılandığı bürokratik seçkinler, sadece sivil bürokrasi içerisinde değil aynı zamanda

¹Osmanlı, rasyonellik olarak ifade edilebilecek gereklilik ve ussallık ilkelerinden yola çıkarak, yönetici zümreleri için idealler ve yüksek değerler ağırlıklı bir devlet felsefesi geliştirmişti. Bürokratik seçkinler, bu idealleri ve değerleri, seçilmeleri ve eğitimleri sürecinde yerine getirdikleri roller, yani örgütsel toplumsallaşmaları yoluyla özümsemişlerdir. Bu felsefeyi “adab” ya da “adab geleneği” olarak isimlendirmişlerdir.

ordu ve siyasal parti olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde de yer almışlardır.

Bunlara ilaveten, bu bölümde Osmanlı'da padişahın devraldığı aristokrasiyi tam olarak denetimi altına alamadığı görülmektedir. Bürokratik merkez ne zaman zayıflasa, yerel eşrafın başını çektiği çevre sorumsuzca hareket etmektedir. Bu da merkez ve çevreyi genelde sık sık çatışma noktasına getirmektedir. Fakat dönemsel olarak genel seyir merkezin çevre üzerindeki gücünü artırma yönündedir. Bu durum çıkan kanunlarda da kendini göstermektedir. Mesela o döneme ait olan 1858 Arazi ve 1864 Vilayet Kanunları'nda yansımaları görülmektedir. Bu çerçevede bakıldığında aslında eserin bu bölümünde Osmanlı döneminde bürokrasinin ipleri eline almasının toplumsal, siyasal ve iktisadi sebepleri irdelenmektedir.

Eserin üçüncü bölümü "Geçici Aşkın Devlet" olup bu bölümde Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte ortaya çıkan devlet anlayışı, daha doğrusu Atatürk'ün meydana getirmeye çalıştığı devlet üzerinde durulmaktadır. Bu doğrultuda Atatürk'ün Osmanlı Devleti'ne bakış açısından yola çıkılırsa Osmanlı'nın devlet hayatında tüm çabaların tek bir hedefe -ki o da padişahın kişisel çıkarlarını korumaya odaklandığı görülmektedir. Atatürk bunu, "Osmanlı yönetim biçimi saltanat-ı şahsiye'den başka bir şey değildir" şeklinde yorumlamaktadır. Bunun bir sonucu olarak da halkın hükümet işlerine kayıtsız kaldığını ve giderek yönetime karşı olumsuz tutum takındığını düşünmekte; bu durumun da çeşitli sorunlara yol açtığını kaydetmektedir. Yine Atatürk'e göre temel etki, yönetimin giderek toplumun uzun süreli çıkarlarını göz önünde bulundurmamasıdır. Bunun sonucu olarak Osmanlı'da aşkın devletin çöktüğünü belirtmektedir. Tüm bunlar çerçevesinde Atatürk, "Egemenlik kayıtsız, şartsız milletindir." formülüne vurgu yapmıştır. Heper, Atatürk'ün bu vurgusunu o süreçte yaşanan bazı hususları da göz önünde bulundurarak şu şekilde değerlendirmiştir: "Söz konusu ilke egemenliğin kime ait olduğunu değil, kime ait olmadığını gösteriyordu. Egemenlik padişaha ya da tek bir kişiye ait olmayacaktı. Çünkü padişah yahut tek kişi onu kendi çıkarı için kullanmak eğiliminde oluyordu. O halde egemenlik halka mı ait olacaktı? Evet, fakat hemen değil." Aslında eserin bu bölümünde üzerinde durulan genel konu çıkar meselesidir diyebiliriz. Genel çıkar mı kişisel çıkar mı değerlendirmesi söz konusudur, zaten yukarıda bahsedilen değerlendirme de bunun üzerinedir. Atatürk o dönemde sıklıkla belirtmektedir bunu. Ona göre, Türkiye'deki devlet olgusunun varlık sebebi genel çıkarın göz ardı edilmemesidir.

Eserin bu kısmında dikkate değer bir husus da Atatürk'ün devletin kurumsallaşması üzerine çabalarıdır. Atatürk bunu iki düzlem üzerinde yürütmüştür. Yazara göre bunlardan ilki;

başlangıç itibari ile kamu işlerinin gündelik gidişatını kişisellikten çıkarmaya çalışmasındadır. İkincisi ise; kamu işlerinin gündelik işleyişini kişisellikten çıkarmasının üzerinde ve ötesinde özellikle adab geleneğinin Cumhuriyetçi yorumunu kurumsallaştırmaya çalışmasıdır. Bu, daha sonra bir süre Kemalizm olarak adlandırılmıştır ve bu doğrultuda açıklık da getirmek maksadıyla Kemalizm ve “Altı İlke”ye de yer verilmiştir. Bu ilkeler üzerine yapılan değerlendirmeye de kısaca bakmak gerekirse; yazara göre Cumhuriyetçilik Atatürkçü düşüncede kişisel yönetimin antitezidir. Milliyetçilik, bizzat milletin amaçlarını belirlemesi anlamına gelmektedir. Halkçılık, bu amaçları belirlerken genel iradenin küçümsenmemesini ifade etmektedir.

Milletin amaçları artık dini kaynaklardan türetilmemelidir. Bu noktada yazar, Laiklik yerine sekülerizmi kullanmaktadır. Atatürkçü düşüncenin bir diğer boyutunun reformculuk olduğu, son olarak da devletçiliğin 1930 dünyadaki büyük buhran sırasında uygun görülen geçici iktisadi program olduğu belirtilmektedir. Tüm anlatılanlarla birlikte bu bölümde ve Atatürk döneminde devlet olgusuna, diğer bir ifadeyle Atatürkçü devletin ne olduğuna bakıldığında, yazarın da belirttiği gibi, Osmanlı Geleneğini andıran şekilde ılımlı aşkın bir devlet olduğu görülmektedir. Bu dönemde devleti, yönetenin kişiliğinden ayırma çabası görülmektedir. Ona göre aslında Atatürk’ün taraftarı olduğu devlet ılımlı aşkın ve aynı zamanda geçici bir devlettir. Geçicidir, çünkü seçkincilik çağdaş uygarlığa varmanın bir aracı olarak görülmüştür. Oysa çağdaş uygarlığa varıldığında aşkın devlete yer olmayacaktır.

Eserin dördüncü bölümü “Bürokratik Aşkincılık” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde Atatürk döneminden kalma bürokratik yorum üzerinden yola çıkılarak 1923-1937 arasında iki kere başbakan ve 1938-1950 arasında cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü’ye yer verilmiştir. O dönemde bürokratik seçkinciliğin ön planda olduğu, pek çok kişinin vali, kaymakam gibi bürokratik konuma gelme yarışında oldukları belirtilmektedir. Akabinde, yirmi yedi yıllık Cumhuriyet Halk Partisi’nin iktidarını sonlandıran 1950 seçiminin yapılmasıyla birlikte iktidara gelen Demokrat Parti döneminin yönetimi değerlendirilmiştir. Heper, siyasi iktidardaki bu değişimi Yeşil Devrim²’in Türkiye’deki versiyonu olarak değerlendirmiştir. Ona göre, Demokrat Parti iktidara, bürokrasiye diğer bir ifadeyle devlete karşı halkı temsil ettikleri iddiasıyla gelmişlerdir. Yine bu bölümde 1960 askeri müdahalesi ve 1961 Anayasası da değerlendirilmektedir. Mesela bu konuda yazar, 1960 müdahalesinin, hükümetin demokratik usullere olan bağlılığının ciddi biçimde azaldığına dair güçlü belirtiler

² Çevrenin merkezde söz sahibi olmaya başlaması kapsamında değerlendirilmektedir.

karşısında bir tepki olarak yapıldığı şeklinde bir yorumda bulunmuştur. Aslında daha genel olarak bakıldığında; daha yoğun olarak 1950-1970 yıllarının ele alındığı bu bölümde, Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulan aşkın devletin sahipliğinin yavaş yavaş bürokratik seçkinlerden olan ordunun eline geçtiği görülmektedir.

Kitabın beşinci bölümü "Devlet ve Toplum"dur. Bu bölümde, öncelikli olarak Türkiye'de siyasal partilerin aristokrasi ve girişimci orta sınıfların olmadığı bir siyasi ortamda ortaya çıktıklarına ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır. Heper, Osmanlı-Türk siyasal hayatında etkin toplumsal kesimlerin bulunmadığı bir ortamda ideolojinin Osmanlı toplumsal yapısı için bir dolgu malzemesi görevi üstlendiğini ve bu durumun Cumhuriyet döneminde de değişmediğini ifade etmiştir. O, Modern Türkiye'nin toplumsal gelişimini tanımlayan temel eksikliğin yalnızca iktisadi anlamda değil, etik olarak da girişimci orta sınıfın bulunmayışına bağlamaktadır. Bu durumda Türkiye'deki siyasal partilerin sadece seçkinler arasındaki çatışmaların ürünü olarak ortaya çıktıklarını belirtmektedir. İfade edilenler doğrultusunda Demokrat Parti'ye bakıldığında, partinin bürokrasi ile çatıştığı ve bu çatışmada kendisini desteklemesi için halkı seferber etmeye başladığı söylenebilir. Bu durumu Heper şöyle değerlendirmektedir:

Siyaseti etkileyebilecek örgütlenmiş toplum katmanlarının yokluğunda, Tanzimat bürokratları gibi, doğrudan halkı muhatap aldı ve din ve diğer geleneksel sembolleri kullanıp halkı aslında partinin toplum kesimlerinden bağımsız olarak formüle ettiği politikalar etrafında toplamaya gayret etti. Böylece hem Demokrat Parti döneminde hem de sonrasında, bürokratik seçkinler karşıtı siyasal seçkinler devlet-ağırlıklı siyasal rejimi, toplum ağırlıklı değil fakat parti ağırlıklı siyasal rejime dönüştürmeye çalıştılar.

Eserin ilerleyen kısımlarında Demokrat Parti ve Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki durum da dikkat çekmektedir. Bahsi geçen iki parti arasındaki bitmeyen mücadele, ülkenin uzun dönemli menfaatlerini de göz önünde tutan siyasal parti ağırlıklı bir siyasal hayatın gelişmesini olanaksız kılmıştır. Böylece toplumsal katmanlardan özerk biçimde hareket eden siyasi partiler, genellikle seçkinlerin aracı olarak işlev görmüşlerdir. Bu durumdan dolayı Demokrat Parti, bürokratik seçkinlerin katkısıyla gelişen aşkın devletin bürokratik yorumuna karşı gelişen bir protesto hareketi olarak doğmuştur. Bu durumda, ihtilaflar kültürel bölünmeler etrafında belirlenmeye başlamıştır. Dolayısıyla, Türkiye'de siyasal meşruiyet krizi önemli olmuştur ve bunun sonucunda ise, ılımlı aşkın devlet önemli ölçüde yıpranmış bu sürece paralel olarak ılımlı araçsalcılığın egemen olduğu bir siyasal hayata da geçilememiştir. Bu durumda 1950 sonrası için Türkiye'nin

siyasal hayatı için aşırı araçsalcılık ve aşkın devletin farklı şekilleri arasında gidip gelmiştir denilebilir. Bu süreç 1950-1960'a kadar devam etmiştir ki zaten belirtilen dönem iki büyük siyasi parti arasında bitmeyen bir çekişmenin ötesine de geçememiştir. 1960'lar boyunca Türk siyasal hayatında önemli değişimler olmuştur. İktisadi kalkınmayla birlikte kentleşme, 1961 Anayasası'nın yol açtığı "liberal" siyasal ortam ve bundan ötürü ortaya çıkan ideolojik bölünmeler gibi toplumsal, siyasal ve düşünsel değişimler siyasi partilerin tutumlarına da yansımıştır. Neticede ideolojik kutuplaşma ve siyasal bölünmeler olmuştur. Tabiki durum o dönem Demokrat Parti'nin halefi olan Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne de yansımıştır. Bu ideolojik kutuplaşmalar bürokratlara da yansımıştır. Bürokratik seçkincilik eğilimi devam etmiş olsa da bürokrasi eski etkisini yitirmeye başlamıştır.

1970'li yıllara gelindiğinde de durum bürokratlar açısından iyiye gitmemiştir. Özellikle 1973-1980 arasında Türkiye'yi koalisyon hükümetlerinin yönetmesi ile birlikte Türk siyasal hayatında bölünme, kutuplaşma gibi özellikler görülmüştür. Bu da bürokratlara yansımıştır. Çünkü partiler en önemli görevlere çoğunlukla ideolojik yaklaşımlarını paylaşan münferit taraftarlar getirmişler, bürokratlar Türkiye'nin siyasal hayatında daha önce hiç rastlanmayan ölçüde yerlerinden yurtlarından edilmişlerdir. Böylece bu dönemde Türkiye'nin siyasal hayatının temel karakteristiği haline gelen parti merkezli yönetimi giderek aşırı araçsalcılığa sürüklenmiştir.

Kitabın, "Yeni Aşkın Devlet" isimli altıncı bölümünde genel olarak 12 Eylül askeri darbesiyle birlikte ortaya çıkan devlet yapılanmasının yapısal özellikleri incelenmektedir. Bu inceleme sürecinde ise, 1980 müdahalesi ve müdahale sonrası kabul edilen 1982 Anayasası, anayasanın kabul edilme süreci, yine bu süreçte Kenan Evren'in ordu üzerine yaptığı yorumlara da yer verilmektedir. Aslında eserin bu bölümüne ait genel değerlendirme bir sonraki bölümde ele alınmıştır, ama yine de kısaca bakmak gerekirse Heper'in bazı değerlendirmelerini belirtmek yararlı olacaktır. Çünkü O, burada 1980 sonrası değerlendirme yaparken Atatürk dönemine de geri dönüş yaparak aradaki benzerliği de ortaya koymaktadır. Mesela bu konudaki değerlendirmesi dikkat çekmektedir:

Atatürk bir dünya görüşü üzerinde temellenecek ılımlı bir aşkın devlet yaratmaya çalışmış ve bu siyasal yapının giderek ılımlı araçsal bir siyasal yapıya dönüşeceğini düşünmek istemişti. Oysa Atatürk'ün ılımlı aşkın devleti, ılımlı araçsal yapıya dönüşmedi. Atatürk sonrası bürokratik seçkinler, neredeyse devraldıkları ılımlı aşkın devleti aşırı aşkın devlete dönüştürmeye çalıştılar ve sonunda ne devletin aşkınlığı kaldı ne de ortaya çıkan araçsal siyasal yapı

ılımlı özellik gösterebildi. 1980 sonrası askeri rejimi de Atatürk gibi, aşkın devleti geçici bir formül olarak düşündü. Üstelik Atatürk'ün aşkın devletine oranla daha az aşkın bir devlet modelini tercih etti ve ılımlı araçsal bir siyasal sistemin siyasal kültür altyapısını hazırlamak için bazı çalışmalar yaptı, projeler üretti.

Kitabın "Sonuç-Gözlemler" adlı son bölümünde ise Heper; bu bölüme kadar yer verdiği tüm bölümleri ele alarak genel bir değerlendirme yapmaktadır. Öncelikli olarak değinmek gerekirse ona göre eserin temel amacı, giriş kısmında yer verilen sorulara da cevap arayarak aşkın devlet geleneğinin etkisi altındaki bir ortamda siyasetin karşılaştığı zorlukları ortaya çıkarmaktır. Bu kapsamda yazara göre, yakın bir döneme kadar bile doğru olduğu kanaat edilen Fransız devletinin aşkın devletin en iyi örnek olduğu fikri doğru değildir. Bu konuda en iyi örnek Osmanlı-Türk devletidir. Ayrıca Osmanlı-Türk devleti örneğinde; siyaseti etkileme gücü olan bir aristokrasinin ve girişimci orta sınıfın gelişmesine izin verilmemiş, din kurumu da denetim altında tutulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal hayatında temel bölünme hâkim bir merkez ve bölünmüş, tikelci ve kendi içinde parçalı bir görünüme sahip çevre arasında olmuştur. Türkiye'de çok partili hayata geçiş bu şartlar altında gerçekleşmiştir. Söz konusu olan siyasal hayatın temel aktörleri, çevrenin kötümser amaçlarından daima kuşku duyan merkez ve her zaman sindirilmiş ve bu durumun sonucu olarak mümkün olan her durumda aşırı muhalefet ve sorumsuz bir davranış sergileyen çevre olmuştur.

Bu kısımda dikkat edilmesi gereken ve yazarın da vurguladığı noktalardan biri de Türk siyasal hayatındaki çatışmaların çözümünü üzerinedir. Zira ona göre, Türk siyasal hayatında çatışmaların hukuk yoluyla çözme geleneğinin gelişmemiş, siyaset veya hukuk yoluyla çözümlenmesi gereken konular yönetim konusu olarak algılanmış ve bu durumun sonucu olarak da siyaset sahnesi aktörlerinin keyfi ve sorumsuz hareket etmeleri olağan hale gelmiştir.

Ayrıca, Türkiye'de devlet merkezli siyasal hayatın alternatifi parti merkezli siyasal hayat olmuştur denilebilir. Fakat Türkiye devlet merkezli siyasal hayat deneyimi yaşarken var olan demokrasi tökezlemiş, parti-merkezli bir siyasal hayat deneyimi yaşarken var olan demokrasi ise çökmenin eşiğine gelmiştir. Yazarın vurgu yaptığı noktalardan biri de ordu olmuştur. Ona göre Türkiye'nin siyasal hayatının belki de en az anlaşılmalı olan yönü, ordunun siyasal hayatta oynadığı roldür. Bu bağlamda ise, askeri müdahaleleri ele almıştır. Türkiye'de askeri müdahaleler demokrasinin ortadan kaldırılması için değil, siyasal hayata bir miktar daha rasyonalite enjekte edilmeye çalışılıp demokrasinin işleyebilir hale getirilmesi için

yapılmıştır. Ordu, öğrenen bir kurum olduğunu göstermiştir. Önceleri ordu siyasal hayata statik bir uzlaşmayı empoze etmeye çalışmışken; 1980 yılından itibaren daha az aşkın devlet eğilimli olmuş ve hatta toplum kesimlerinin ve onların siyasal temsilcilerinin aralarındaki çatışmaları dinamik bir uzlaşma ile çözebilecekleri bir kültür örüntüsü ve kamusal alan meydana getirme çabası içinde olmuştur. 1980 sonrasında ordu Türkiye'nin ihtiyacının kendi ölçülerine göre dikilmiş bir demokrasi olduğunda ısrar ederken, orijinal Atatürkçü çizgide hareket etmekteydi. Yani; ordu ılımlı araçsalcılığa geçişi mümkün kılacak geçici aşkın devlet anlayışında idi. Heper'e göre bu da demek oluyor ki, ordu 1980 sonrasında siyasal hayatta ılımlı araçsalcılığın ne anlama geldiği konusuna Atatürk sonrası bürokratik entelijansiyada daha demokratik bir şekilde yaklaşmıştır. Bu bağlamda 1980 askeri müdahalesi sonrasında bakıldığında, bu süreçte tekrar demokrasiye geçiş denemesinin 1960 ve 1971 müdahaleleri sonrasında tekrar demokrasiye geçiş denemelerinden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Çünkü yazara göre; 1980 sonrasında söz konusu olan kalıcı ılımlı araçsal bir siyasal sisteme-işleyen ve dolayısıyla yerleşmiş demokrasiye- geçişi mümkün kılacak bir geçici ılımlı aşkın devlete geçilmiştir. Oysa 1960 ve 1971 yıllarındaki müdahale sonrasında ise, geçici olmayan bir aşkın devlet amaçlanmıştır. Ayrıca, 1980 sonrasında ordu, geçici aşkın devlet inşa etmeye ilaveten ılımlı araçsal siyasal sistemin kültürel alt yapısını kurma misyonunu gerçekleştirmek için girişimlerde de bulunmuştur.

Sonuç olarak bakıldığında bu eserde Türkiye'nin siyasal gelişimindeki önemli kilometre taşları Osmanlı Dönemi'nden başlanarak 12 Eylül 1980 Darbesi'ne ve hatta ondan sonraki sürece kadar yeniden yorumlanmıştır. Eser, bu alanda daha önce yazılmış eserlerden farklı bir perspektifle Türk Siyasi Tarihi'ni ele almıştır. Mesela, bu konu üzerine Erik Jan Zürcher tarafından yazılmış olan "Modernleşen Türkiye'nin Tarihi" eser de benzer şekilde merkez-çevre yaklaşımı çerçevesinde yazılmıştır fakat devlet olgusu üzerinde bu şekilde vurgu yapılmamıştır. Yine bu örnekleri Tefik Çavdar'ın "Türkiye'nin Demokrasi Tarihi" ile devam ettirmek mümkündür.

Kaynak:

Heper, M. (1985). *Türk devlet geleneği*. Doğu Batı Yayınları.

Protokol Dergisi

Çağrı Metni

Protokol dergisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi bünyesinde yayımlanmaktadır. Uluslararası İlişkiler, Sosyoloji, Ekonomi, Kent, Çevre ve Yönetim konuları başta olmak üzere sosyal bilimler alanına dair kısa makalelere yer veren hakemli dergi, Şubat ve Ağustos olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır.

Kısa makalelerin yanı sıra derginin her sayısında rapor, derleme, konferans notları, örnek olay, kitap tanıtımı vb. makale dışı yazılara da yer verilmektedir.

Dergi, öncelikli olarak ilgili alanlardaki güncel strateji temelli konulara dair tartışmaları okuyucu ile buluşturmayı hedeflemektedir.

Bu bağlamda hazırladığınız çalışmalarınızı bekliyoruz...

Genel yayım ilkeleri ve yazım kuralları için:

www.ktu.edu.tr/sam/protokol

Dergiye yazı göndermek için:

suna.ersavaskavanoz@ktu.edu.tr

**KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ**
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

**KARADENİZ
TEKNİK ÜNİVERSİTESİ**
Stratejik Araştırma Merkezi

SAM

PROTOKOL

PROTOKOL

2023 | YIL 4 SAYI 2

KARADENİZ TEKNİK
ÜNİVERSİTESİ
STRATEJİK ARAŞTIRMA
MERKEZİ DERGİSİ

**“Rasyonel Politikalar” Altında
Türkiye Ekonomisi**

Baki Demirel

Putin’in “Belirsizlik” Korkusu

Meltem Hasançebi

**Ziraat Katılım Bankası Reklam Filmi’nin
Eleştirel Söylem Analizine Göre İncelenmesi**

Asiye IŞIK

**Fransa’yı Uyandıran Ölüm: Nahel Merzouk ve
Devam Eden Eşitlik Mücadelesi**

Muharrem Bayrak

**COVID-19’un Küresel Güvenliğe Etkisi:
Çıkarımlar ve Geleceğe Yönelik Bakış Açılıarı**

Fevzi Kırbaşoğlu

**İbrahim Kalın’da Varlık ve İnsan Tasavvuru:
Makale Tanıtımını**

Ragıp Ergün

**21. Yüzyılda Uluslararası Sistemi
Yeniden Kurgulamak (Mı?)**

**Merve Suna
Özel Özcan**

**Metin Heper’in “Türkiye’de Devlet Geleneği”
Adlı Eseri Üzerine Tahlil**

**Öznur
Küçükkelepçe**